

Heie Treier on kunstiteoreetik, ajakirja *kunst.ee* peatoimetaja. Ta on õpetanud Kopli Kunstikeskkoolis viis aastat kunstiajalugu ja pidanud kunstiopetajatele kunstiteaduse loenguid.

Kolm versust tänapäevases kunstiopetuses

H e i e T r e i e r

Kuna olen rohkem teoreetik kui pedagoog, võib alljärgnev tekst tunduda maksimalistlik ja idealistlik, aga ma ei kavatse sellest taganeda. Siht silme ees on: kuidas õpetada lastele kaasaegset kunsti ja visuaalkultuuri nii, et see tunduks neile mõtestatud ja vajalik. Oleks hea, kui artikkel ärgitaks arutelu.

Esmalt tehkem selgeks mõned elementaarsed mängureeglid seoses mõistega "kaasaegne kunst".

■ "Kaasaegne kunst" ei ole midagi eba- maist, hirmutavat ega võõrast. Kaasaegne kunst püüab lihtsalt rääkida nüüdisaja inimese keeles, mis sõltub meid ümbritsevast kontekstist (elektrooniline ja trükimeedia, reklaamide uputus, filmid, kapitalistlik majandus, poliitika jne).

■ Mitte iga "kaasaegne kunst" ei ole apriorselt hea kunst. Samas on treenimata silmaga "lihtinimesel" mõnikord raske vahet teha, millal on "viga" temas ja millal kunstnikus või kunstikriitikus. Palun ärgu hakaku keegi ennast süüdistama, kui ta lahkub "kaasaegse kunsti" näitusest nõutuna. Võtke rahulikult: näitust saatvate tekstide abil võib püüda aru saada, milles asi (ja siis otsustada, et näitus on teie meelest halb). Võib ka kohe otsustada, et see näitus ei lähe

teile korda ja punkt. Ju läheb järgmine näitus. Siiski, kunstiopetaja võiks pidevalt ka analüüsida, miks on asjad nii, nagu nad on. Näituse või kunstniku huupi sõimamine pole eriti intelligentne tegu, rääkimata lapse ülesäsitamisest mõne konkreetse kunstniku vastu.

■ Enamasti võib usaldada kesksete kunstiasutuste professionaalsust. Muuseumidesse või kunstihoonesse ei satu naljalt näitust, mille tase oleks piinlikult madal, amatöörtasemel "kaasaegset kunsti" võib leida enamini mõnes nurgataguses galeriis.

■ Hoiatus: senine kogemus on näidanud, et teismelised ja isegi lapsed võivad hea "kaasaegse kunstiga" kontakti saada käigupealt – igatahes palju vabamalt kui kõik suured onud ja tädid kokku, kelle ajud on "ära pesnud" varasem, Immanuel Kanti esteetikakesksusel põhinev kunstiharidus. Immanuel Kant

õpetas meile igavikulist, idealistlikku ja universalistlikku esteetikat, aga "kaasaegne kunst" leiab, et see ei vasta meie olemisele praeguses kiirelt muutuvast ühiskondlikus kontekstis, kus ka inime- ne peab pidevalt muutuma.

■ "Kaasaegne kunst" lähtub suhtumisest, et huvitav on uurida meid ümbritsevat *visuaalkultuuri* väga laias mõttes. (Visuaal)kultuuri uuringud on teadus- haru, mis ei analüüsi praegust kunsti koos inimese ja tema kultuurikonteksti- ga komplekselt mitte traditsioonilise esteetika kategooriates, vaid pigem etnograafia-antropoloogia-sotsioloogia- psühholoogia kategooriates. See ei tähenda, et vanad esteetikakesksed mõisted, nagu "ilu", "ülev", "harmooniline" jt tuleb prügikasti visata (kuigi tõepoolest, tänapäeva kunstikriitika neid mõisteid eriti ei kasuta, sest esiteks ei pea paljud kunstnikud ise neid mõisteid

tähtsaks ja teiseks on need mõisted häbematuks vallutanud reklaamiagentuurid ja kommerts, et inimesi paremini kaupade lõksu püüda), lihtsalt nad on pandud kunstis hetkel kõrvale.

■ Kunstiõpetaja ei saa lõpuni kaasa joosta “kaasaegse kunsti” kõigi viimaste moerõõgatustega, vaid peab lähtuma ikkagi laste vajadusest. Väljakujunemata väiksem laps ilmselt vajab, et talle selgitataks kannatlikult, mida tähendavad “ilu” ja “ülev” ja “harmooniline” ning kuidas tema saaks neid oma käega luua, nii et tekiks hingeline rahuldus. Ilmselt on traditsioonilise esteetika alused vajalikud nooremas vanuseastmes, et luua edaspidiseks mingi baas.

■ Lühike ekskursus kunstiajalukku. 20. sajandi kunstiajaloo on tekkinud otsustav veelahe: ühelt poolt “soe” traditsiooniline maalikunst, mille puhul võivad traditsioonilised esteetika kategooriad isegi senini kehtida (kuigi ei pruugi), ja teiselt poolt Marcel Duchampi loodud “antikunst”, mis põhineb masinatele ja tööstuslikul tootmisel ning millele löi esimesena analüüsiva põhjenduse saksa teoreetik Walter Benjamin.

■ Kuna suur osa “kaasaegsest kunstist” tegeleb fotograafia, videote, meediaga, baseerub see ilmselgelt Duchampi traditsioonil. Ent samas on eluõigus ka maalikunstil, kuigi seda on eesti kunstikriitikas materdatud juba üle kümne viimase aasta – ebaõiglaselt muidugi.

■ Niisiis on telje ühes otsas “külmad” ja lõputult paljundatavad kunstid, nagu fotograafia, video ja elektrooniline meedia, mida peetakse “odavateks” ja seetõttu demokraatlikeks (heas mõttes). Teises otsas on “soe”, inimkäega tehtav ja hingestatud maalikunst (kuigi sedagi on proovitud masinatega “külmalt” teha); maalikunsti seostatakse tema originaalsuse ja ainulisuse tõttu elitaarsusega. Kahe telje vahepeale jääb graafika, mis on ühelt poolt “külm” ja pressi abil paljundatav tehnika, teiselt poolt aga seotud “sooja” inimekäe puudutusega graafikaplaadile joonistamisel.

■ Fakt on see, et praeguses Eestis kasvab rohujuure tasandil kõige kiiremini ja massilisemalt huvi just fotograafia vastu!

■ Kooli tasandil ei tohiks ühte tehnikat teise arvel represserida. Selge, et kui last sunnitakse tegelema ainult maalimisega, jääb õpetuses midagi puudu. Samas võib katsetada ka nii, et laps ise va-

lib, mis tehnikas ta tahab üht või teist ülesannet lahendada. Muidugi eeldusel, et tehnikaid on varem tutvustatud ning iga laps saab lähtuda oma loomulikest kalduvustest. Lapsed on erinevad, nagu ka täiskasvanud!

1. *versus* – ametlik ainekava

Nüüd siis konkreetsemalt kunsti õpetamisest endast.

1. Kunstiõpetus on seotud loovusega. Seega peaksid lapsed saama siit midagi emotsionaalset, vastukaaluks ratsionaalsele tuupimisele. Kunstitunnis peaks valitsema lõõgastunud turvaline õhustik, kus laps ei pea pabistama selle pärast, kas ta tunnistatakse kõlblikuks või mitte. Kunstitunnis tohib laps eksida, ta lausa peab eksima reeglite vastu!!! (Samas ei tähenda see muidugi anarhia lubamist.) Kunstis ei ole ainuõiget või ainuvalet vastust. “Õige” lahendus võib siin osutada loovust mürgitavaks ja “vale” lahendus hoopis uusi perspektiive avavaks tulemuseks. Kunstitunnis ei tohiks lapsed konkureerida omavahel hinnete pärast. Õpetaja peaks julgustama eelkõige neid, kes on arakesed ja allasurutud, kiites just neid teiste ees kõva häälega, nii et kunstitund oleks ka omamoodi psühhoteraapia.

2. Kunstitunnis peaks õppima emotsionaalsuse kaudu. See tähendab maailma vaatama õppimist. Kunst on ju seotud *vaatamisega*. Kui laps õpib teistmoodi vaatama, muutub midagi ka tema sees ja käitumises.

3. Kunstiõpetus ei peaks olema hermeetiline, teistest ainetest eraldatud “puhas” ja “teaduslik” esteetika õpetus, vaid vastupidi, integreerima kõiki teisi aineid endasse. Suur Kunst ise on ka läbi aegade tekkinud segunemisest kõigi teiste distsipliinidega! On suurepärane, kui kunstiõpetaja teeb koostööd kõigi aineõpetajatega, kes on koolis saadaval. Või äkki peaks kutsuma üheks tunniks külalisesineja väljastpoolt kooli? Niimoodi võiks teha lausa mõned ühistunnid, näiteks: ühe kunsti- ja ühe laulutunni asemel on hoopis kaks kunsti-laulutundi, mis võiksid toimuda järjeklikku, et hoog maha ei käiks. Eesmärk on kinnistada mõlemas aines seniõpitud ja luua uudeid seoseid:

■ ajalootunniga (näit ajalooliste tegelaste, hoonete, sündmuste vms kujutamine koos mõttelise “tagasiminemisega” too-

nasesse aega ja sündmuste mõtestamisega; futuristlikud fantaasiad tuleviku maailmast),

■ matemaatikatunniga (kunstis, nagu ka muusikas, toimib hulk matemaatilisi seaduspärasusi, mida visuaalselt väljendab geomeetiline kunst, näiteks kuldloike reegel; kunsti ja matemaatika seoste loomise kaudu tekib ka arusaam korra ilust ja distsipliini vajalikkusest, kosmoses valitsevad ju matemaatilised seaduspärasused mikro- ja makrotasandil; järgmisena võib analüüsida kolmemõõtmelise ruumi proportsioone seoses kunsti ja ruumikujundusega),

■ laulutunniga (kui lastele mängida kvaliteetsel tasemel neid inspireerivat muusikat, võib lasta neil selle järgi maalida, rääkides neile seejuures muusikast ja selle taustast ning kunstist, mida on tehtud muusika järgi),

■ geograafiatunniga (omaenda kodukandi või linna vaatamine uute silmadega, seal uute asjade märkamise; kauge maade visualiseerimine ja fantaaseerimine),

■ bioloogiatunniga (tähelepanu koduloomale, loomade suhtes armastava ja hooliva käitumise kujundamine),

■ keemiatunniga (värvide segamine, lasta lastel olla väikesed teadlased, kes omal käel avastavad värvide segusid ja teevad keemilisi katseid, mille käigus saab rääkida värviteooriatest jne),

■ kirjandustunniga (romaani sülleede põhjal maalimine, millised võiksid tegeleda välja näha, romaanide psühholoogiline avamine),

■ usuõpetuse tunniga (vaadata kirikuarhitektuuri ja seda, kuidas erinevad kirikud on erinevalt ehitatud, vaadata kunstiajalooks saanud altarimaale, tuua näiteid kunstiajalooost nii siinsamas kodukandis kui ka laias maailmas, anda ülesanne maalida näiteks hinge või maalida kujutlust oma tulevases perekonnast kas siis abstraktse või realistliku kunsti võtmes).

Kordan – märksõna on õppeainete *integratsioon*.

4. Lastele võiks anda ühesuguse ülesande, et nad saaksid vastastikku üksteise lahendusi võrrelda. Lõpparutelu ja võrdlemise käigus selgub, kelle lahendus tundub parajasti parem ja miks.

5. Kunstitunnis tuleks tingimata arutada meid ümbritsevat visuaalkultuuri –

reklaami ja meedia problemaatikat. Kui see valdkond jätta tabuks, teevad lapsed meedias lokaalset vägivallast ja erootikast täiesti ettearvamatud järeldused, mis mõjutavad destruktiiivselt nende käitumist. Lastele tuleks selgitada, et seal kujutatud pole "päris", vaid et täiskasvanud manipuleerivad meid kavalatel omakasu eesmärkidel. Neid eesmärke tuleb paljastada ja demüstitseerida! Tuleb rääkida, et reklaamides kujutatud olukorrad on rahalised manipulatsioonid ja reklaamid tahavad meid lõksu püüda. Võiks võtta ette mõne konkreetse levinud reklaami ja seda ühiselt analüüsida. Ning hiljem anda loov ülesanne, mille abil igaüks tühistab sama reklaami, et see ei mõjuks enam võrgutavalt. Eesmärk peaks olema tekitada immuunsus. Hea, kui tundi tuleks keegi reklaamitegija, kes räägiks reklaami telgitagustest kriitiliselt (näiteks: "imekaunid" täiuslikud reklaaminaised on tegelikult kosmeetikaga ülesklopitud tavalised tüdrukud).

6. Kunstitund võiks vahelduseks olla ka padupraktilise "eneseabi" väljundiga. Esteetika abil peaks õpetama tüdrukutele, kuidas vastavalt oma inimitüübile riietuda, nii et nad end oma riietes kõige mugavamalt tunneksid. Leidub ju lihtsaid geomeetrisi/optilisi nõkse, kuidas oma kehaehituse eripärasid riietuse abil korrigeerida. Samuti koloriidi küsimused: iga inimene peaks teadma oma naha, silmade ja juuste värvi, mille põhjal koostada endale sobiv garderoobi või kosmeetika värvikaart. Samm edasi on juba oma "stiili" kujundamine. Ja siit veel samm edasi koostöö käsitööõpetajaga. Tundi võiks kutsuda ka kosmeetiku, kes õpetab aluspõhimõtteid.

7. Kunstitund võiks alati olla seotud mingi parajasti õhus oleva probleemiga. Näiteks sellega, mida meedia analüüsib või mis on koolis parajasti tähtis. Siis näevad lapsed, et koolitund tegeleb reaalse, mitte elukaugete asjadega. Ühtlasi annab õpetaja hinnangu tekkinud probleemile, mida püütakse äkki ühiselt lahendada. Hinnang on oluline. Koolis ei saa lasta probleemidel lihtsalt kuhjuda, nii et keegi ei ütle, mis on valesti ja mis õigesti või kust probleem üleöö tekkis.

8. Õpetaja võiks olla enesekriitiline ning suhtuda endasse aeg-ajalt kui õpilasse. Lasta õpilastel end õpetada. See hoiab kaua noorena! Õpetaja peaks

aktiivselt lugema kogu teismeliste mõeldud kirjandust, olema kursis massikultuuri ja muusikaga, mida laps tarbib (sest see ju mõjutab teda!). Õpetaja peab käima kinos "Harry Potterit" vaatamas, et teada, millega tänapäeva lapse ajusid pestakse, ja kujundama terve mõistuse alusel oma arvamuse. Lapsele pole vist midagi üllatavam kui üks tõsine õpetajatädi, kes räägib temaga tema enda keeles, ironiseerides näiteks mõne Sigatüüka nõia üle. Samas ei tohi õpetaja laskuda lapse tasandile ja odava populaarsuse nimel kõike automaatselt takka kiita, ta peaks argumenteeritult ja lõõvalt kritiseerima asju, mis seda ilmselgelt väärivad.

Kunstiõpetaja peaks ennast kursis hoidma jooksva näitusteeluga. Samas hoidma silme ees kogu aeg teatud filtrit, mis lähtub õpilaste vanusest ja nende vajadustest. Vajadused ja huvid muutuvad vastavalt vanusegrupile. Ei tohi kriitikameelela iga kunstinähtust puhta kullana võtta. On selge, et mitte iga näitus, olgu kaasaegsest või mineviku kunstist, ei ole laste seisukohalt "püha lehm", see ei pruugi olla lastele eakohane. Näitused tegelevad eri probleemidega, vahel on need spetsiifilised vanade inimeste probleemid, mis lapsi ei kõneta. Kõige hullem, mis juhtuda võib, on see, et laps tassitakse vägisi näitusele ja ta saab sealt eluagse vastikustunde kunsti vastu. See võib kinnistuda ruttu eelarvamuseks, mida enam ei murra. Kunstiõpetuses ei tohi olla sundimist, nagu nõukogude lasteaia sunniti vägisi kalamaksaõli jooma. Kunst on vaimne ja hingeline või siis puhtpraktiline asi. Kunstiõpetajal peab olema elutervet kriitikameelt.

Samas võib lapsed saata suurele ülevaatenäitusele, kus leidub väga paljude kunstnike loodud igasugust kunsti – osa on lastele tõenäoliselt sobiv ja osa ebasobiv –, ja lasta igaühel valida, milline töö teda kõnetab. Ka loom tunneb ära, millist taime süüa, et vitamiinid kätte saada. Võib anda ülesande kirjutada ühest tööst, mis näitusel meeldis, ja põhjendada, miks. Või vastupidi, miks mõni töö absoluutselt ei meeldinud (sest elus tuleb tulla toime ka negatiivsete emotsioonidega ning neid analüüsida). Minu kogemuse põhjal on tulemused õpetajale alati üllatavad! Tulemuste põhjal võib õpetaja edaspidi korrigeerida oma õpetamist ja tundide teemasid.

2. versus – kunstiõpetused

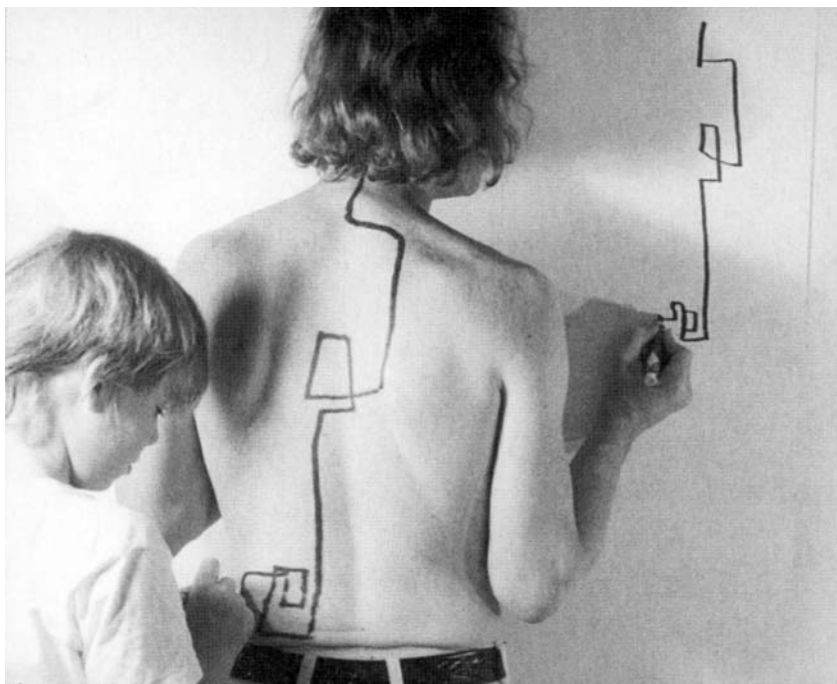
Senises kunstiõpetuses valitsevad minu hinnangul kolm põhilist koolkonda:

- 1) Sally Studio radikaalsem suund Tallinnas,
- 2) traditsioonilisemat laadi "laiapõhjaline" suund,
- 3) kunstiuuseumide pedagoogika.

Sally Studios on teismeliste õpetatud kõige kaasaegsemat kunsti peamiselt tippkunstnike endi osalusel. Kunsti on siin võetud põneva seiklusena, kus tegevus kandub suletud ruumist metsa, randa, Riigikogu hoonesse. Lastele antakse tänapäevaseid ülesandeid ning tabuteemasid pole. Üks eesmärk on tutvustada niimoodi 20. sajandi avangardseid kunstivoolusid (mis on praeguseks juba maharahunenud klassika) ja teine eesmärk aidata lastel mõtestada maailma, et nad ei tunneks keset meedia ja reklaamide "musti kaste" alaväärsust. Vaatluse alla võetakse ka teismeliste spetsiifilised hirmud ja probleemid ning analüüsitakse neid kunsti abil, et tekiks vabanemine. Tulemusi on eksponeeritud näitusena tippgaleriis Vaal.

Raivo Roosma kriitika Sally süsteemi aadressil 1990-ndatel on seisnenud selles, et lastele söödetakse ühisprojektide kujul ette valmis konstruktsioon sellest, mis on "kaasaegne kunst", ning loovust etendavad siin suured tädid ja onud, mitte laps ise, kellele antakse ühisprojektide statisti roll. Taolise kriitika kohaselt ei vallandu Sally süsteemis mitte lapse enda loovus, vaid oma loovust eksponeeriva tippkunstniku oma. Raivo Roosma mure lähtub ilmselt ka asjaolust, et Sally tundus alguses liiga elitaarse õppena, mida demokraatlikult kõigis koolides rakendada ei saa. Eriti kui puudub selleks kirjandus. Sally on kasvanud välja professionaalse kunsti-hariduse taustast ning ehkki see süsteem on seesmiselt väga loogiline ja läbipaistev, ei suuda iga õpetaja seda ilmselt korrata. Roosma ideaal seisneb järelikult selles, et last tuleb suunata avama oma loovust ise, aga mis meetoditega, jääb lahtiseks.

Sallyst veidi radikaalsem on õpe, mida on Viljandis lühiajaliselt praktiseerinud kunstiteadlane Mari Sobolev. Tema on suunanud teismelisi videokaamera abil analüüsima seda, mis toimub vahetult nende endi ümber. Mõni teismeline

Dennis Oppenheimeri kontseptuaalne performance: poeg joonistab isa seljale kujundit, mida isa püüab järele aimata. Seejärel vastupidi. Põlvkondade side – isa on poja kaudu mõtteliselt kontaktis omaenda lapsepõlve ja tulevikuga. Õppimine ja õpetamine, kus keskne koht on tundlikkusel ja empaatial.

osutus kaamera ees hämmastavalt heaks näitlejaks! Videokaamera külgetõmbavust selles eas ei tohiks alahinnata – mäletan, et isegi minu keskkooli ajal 1980. aastal tegid klassikaaslased omal käel kriminaalfilmi! Sobolev lähtus karmist sotsiaalkriitilisest suunast kaasaegses kunstis, suunates teismelisi “nägema läbi” ja paljastama asju, mis tunduvad valed. Samas, kui täiskasvanulik analüüsi faas jääb nõrgaks, on tulemuseks kurb ja lapsik naiivsus (näiteks ühe tõesti sümpaatse lauluõpetaja mõttetu ründamine).

Kokkuvõttes arvan, et kõik suunad on õigustatud, aga juhul, kui neid õpetada õigesti ja õiges vanuseastmes. Kõige nooremad vajavad ilmselt klassikalist esteetikat, harmooniat ja ilu. Vanemad tahavad juba saada vastuseid oma probleemidele. Samas näivad tänapäeva noored saavat üha kiiremini “vanaks”, mis teeb nende õpetamise raskemaks. Minu arust peaksid kunstõpetajad siiski käima kas või ekskursioonil Sally Studios, et näha, mida seal tehakse, ja saada ideid. Sallys on saavutatud väga inspireeriv õhustik.

Tartu ja Tallinna kunstimuseumides on õnneks käivitunud kunstiope tasakaalustatud programmid – kuuldavasti

ülledukalt. See on rõõm, sest niimoodi puutuvad lapsed vahetult kokku kunsti endaga, suhestudes konkreetsete kunstiteostega ja nende kaudu ehk ka kunstnike ja kunstiajaloo. Tartus on lapsed oma valikul pilte järele joonistanud (sunduslik piltide etteandmine oleks siin tõesti patt) ja Tallinnas (Kadrioru lossis, Niguliste kirikus, Adamson-Ericu majamuuseumis, Rüütelkonna hoones) on välja mõeldud inspireerivad teemaprogrammid vanuseastmete kaupa, koostööd on tehtud ka Sally Stuudioga.

Oleks ülimalt positiivne, kui ka keskkooli kunstiopetajad teeksid võimalikult palju koostööd kunstimuseumidega, on ju muuseum piisavalt auväärne asutus, kus pole karta laste või õpetajate ehmatamist “liiga kaasaegse kunstiga”. Või kui selliseid näitusi toimubki, saab muuseumist ikka kannatlikku seletust asja kohta.

3. versus – esteetikad

Et olukorda veelgi ruumilisemaks teha, tuleb teadvustada, et esteetika küsimustes ei valitse üksmeelt ka maailma tippfilosoofide hulgas – kuidas saab seda siis nõuda Eesti kunstipedagoogidelt? Pole olemas üht ja ainuõiget kunstiopet ega üht ja ainuõiget esteetikat.

Selle illustreerimiseks toogem vastandite põhimõttel ära veel kaks koolkonda: 1) analüütiline esteetika ning 2) pragmatistlik esteetika.

Analüütilises esteetikas väärtustatakse kunstiteost ehk materiaalselt käegakatsutavat objekti, perfektset lõpptulemust, mille kõrval teose looja isik jääb varju. Kunstiteos on sellest seisukohast püha eesmärk, kuhu lõpuks pidulikult välja jõutakse. Kunstnikul pole lubatud eesmärgist kõrvale kalduda, kunsti teerajalt kõrvale vaadata. See on elitaarne ja väga nõudlik lähenemine kunstile.

Pragmatistlikus esteetikas (mis pärineb muidugi Ameerikast) väärtustatakse seevastu kunsti tegemise protsessi, teekonda ennast, inimese vaimset muutumist selle käigus. Kunst on hea siis, kui teda saab kasutada vahendina. Näiteks ministeerium loob kunstiinstitutsioonide abil töökohti kunstiinimestele, lahendades ühtlasi sotsiaalprobleemi. Kunstipedagoogikas kasutatakse kunsti selleks, et õpetada lastele eetikat, ühiskonnas toimetulemist, oma hingeliste probleemide lahendamist. Helsingi moodsa kunsti muuseumis Kiasmas aidatakse kohalikel Somaalia kogukonna lastel koos emadega kohaneda Soome kultuuriga ja sealse ühiskonna reeglitega. See on vaid üks näide.

Kes soovib neist kahest esteetikast pikemalt lugeda, siis refereering analüütikuna alustanud ja pragmatistina jätkanud Ameerika filosoofi Richard Shustermani raamatust on ajakirjas kunst.ee 2/2001, lk 34–38.

*

Lõpetuseks soovitan teejuhiks paari eestikeelset ajakirja: visuaalkultuuri ajakirja kunst.ee ja fotoajakirja Cheese. Mõlemad ilmuvad neli korda aastas ja neis leidub piisavalt “inimkeelseid” (st mitte akadeemilises slängis kirjutatud) nüüdisaja tasemel artikleid, mis peaksid olema kunstiopetajatele heaks spikriks.